

ALMANYA' DAKİ TÜRKLERİN KÜLTÜREL KİMLİĞİ

Onur Bilge KULA*

Özet**

Kültür “öz” ile “yabancı” diye adlandırılan başarımlar ve birikimlerin birleşiminin katkısıyla oluşturulan biçimlendirme süreci ve edimidir. Bu yaklaşımla kültür, “yerel” ve “evrenselin” bir araya gelmesi ve yeni içerik ve biçim kazanmasının anlatımıdır. Almanya’daki Türk topluluğu, kültürel kimliğini “çok etmenli, çok katmanlı ve çok yönelimli” bir ortamda geliştirmektedir. Çok kültürlülük ve yabancılaşma, dışla(n)ma ve insancıl amaçla bütünleşme çabaları, kültürel kimlik gelişim sürecine eşlik etmektedir.

Bireysel ve toplumsal kimlik, birlikte yaşamı koşullayan söz konusu etmenlerin etkisiyle belirginleşmektedir. Dışlanmanın yanı sıra, bütünleşme ve farklılığı koruma eğilimi de kültürel kimliğin özsel nitelikleri arasındadır. Bu nedenle, eşit haklılık ve katılım olanakları temelinde “bağdaşımci” bir bilincin oluşumunu özendirilen toplumsal ortamın oluşturulması ve iki tarafın da böyle bir bilincin gerektirdiği yaşam tarzı içerisinde olması önemlidir.

Çok- kültürlü yaşam ortamlarında kültürel kimliğin insancıl gelişimi, büyük ölçüde katılanların “öz” diye algıladıkları “ulusal kökeni, dini ya da mezhebi” ululamaktan kaçınmalarıyla olanaklıdır. Bu kapsamda “etno santrik” anlayış ve davranışlardan uzak durulması, barışçıl ve insancıl birlikteliğin güvencelerinden biridir. Söz konusu insancıl birlikteliği özendirmek amacıyla, Alman yönetiminin çifte yurttaşlık ve ayrımcılığı önleme gibi yasal düzenlemeler yapılmalı ve uygulamaya konulmalıdır. Türkler de bu doğrultuda davranmalıdır.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

** For the summary in English, see the end page of the article.

Almanya'da artık iyice kalıcılaşan Türk topluluğu, kendi içinde toplumsal ve eğitsel bir ayrışma geçirmekte; bu durum, kültürel kimliğe de dolaysız olarak yansımaktadır. Bunun yanı sıra, bilim ve sanat etkinliklerine katılım artmakta, düşünsel boyut giderek belirginleşmektedir. Söz konusu gelişmeler ışığında Türkler "kültürel bir azınlık" değil, Alman toplumunun ayrılmaz bir parçası durumuna dönüşmektedir. Almanlar ve Türkler bu gerçekleri ve demokratik toplum düzeninin gereklerini gözeterek "ortak bir yaşam tasarımı" geliştirmeli; kültürel siyasal ve toplumsal yaşamda etkinleştirmelidir.

Kültür

Almanya'daki Türklerin kültürel kimliği ile ilgili tartışmada genellikle gerek Alman toplumunun bazı kesimlerince, gerekse bazı Türk kuruluşlarınca öz ve yabancı kültür kavramlarından söz edilmekte; öz kültürün dış etkilere karşı korunması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda 'öz' ve 'yabancı' kavramların değinmek kaçınılmazlaşmaktadır.

Kültür, bir bakıma biçimlendirme, yeniden biçimlendirme, yabancı düşünce içeriklerini, deneyimleri, üretimleri alımlayarak, öz içerikleri oluşturma sürecidir; bu yönüyle 'eski' ile 'yeni'nin, 'öz' ile 'yabancı'nın bir birleşimidir. Kültür, toplumsal bir ortamda etkileşen insanlarca biçimlendirilen tarihsel bir gerçekliktir. İnsanın her etkinliği ya da edışı, kültürel gerçekliğin bir ögesidir ve toplumsal koşulların değiştirilmesini, kişisel ilerlemeyi, yöreselin dışı vurumunu ve evrenselin en önemli göstergesi olan insancillaşmayı erekler. Bu güne değin üretilmiş değerler ya da değersizlikler, toplumsal kazanımlar, yaşama, üretme ve bölüşme biçimleri de kültürü oluşturan ya da renklendiren etmendir¹. Bu yaklaşım gereği, her kültürel gelişme başlıca iki kaynaktan beslenir: öz ve yabancı. Her kültürel üründe değişik yoğunlukta bu iki öge, diyesi, öz ve yabancı bir araya gelir, etkileşir; birbirini biçimlendir ve birbirine dönüşür.

Büyük düşünür ve ozan Yunus Emre bu karşılıklı etkileşme ve dönüşme istencini

*'Beri gel barışalım
Yad isen bileşelim'*

dizeleriyle anlatır. Böylece barışma ve bileşme özü ve yabancıyı bir araya getirerek, onlardan yeni nitelikler oluşturma etkinliği olarak kavranır.²

Bu saptama, aynı zamanda insanın değişebileceği ve değiştirebileceği varsayımına dayanır. Maddi zenginlik, kültürün 'dış varoluş biçimini' gösterir; bir toplumun kültürünün 'iç' ya da 'içeriksel varoluş biçimi', o toplumda yaşayan bireylerin, insancıl dolayısıyla da evrensel bilincinin ve eylem yeterliliğinin, diyesi, öz gerçekleştiriminin düzeyinde kendisini gösterir. Bu nedenle hiçbir birey, küme ya da toplum, kapılarını 'yabancı'ya kapatarak, 'yabancı'yı dışlayarak gelişemez; bu olgu, salt düşünsel kültür değerleri için değil, genel anlamda 'ilerleme' için de geçerlidir.

İnsanın bilişsel-düşünsel gelişimi, somut ve soyut kültür varlıklarını ya da değerlerini edinebilme, toplumsal ufku genişletme uğraşısında, kültürel çeşitlilikten yararlanabilme olanaklarıyla ilintidir. Tek tek insanlar yaşam durumlarını irdeme ve istemlerini ortaya koyma suretiyle ve toplumsal-siyasal karar alma süreçlerine etken katılım yoluyla 'özerk bireylere' dönüşebilirler.³

Kültürel Kimlik

Kimlik oluşumunda önemli bir etmen özdeşleşimdir. Özdeşleşim, ortak tarihsel birlikteliği ve ulusal kökeni, dini ve dili öne çıkaran aidiyet kümesi ile daha çok güncel gereksinmelere gönderme yapan referans kümesinin etkisiyle biçimlenir.

Çok-kültürlü⁴ göçmenlik ortamında kimlik oluşturan Türk gençleri yaşam öykülerinde önemli bir dönem oluşturan ergenlik dönemlerini Aİmanya'da geçirmektedirler. Bu önemli bir olaydır; çünkü, ergenlik döneminde özdeşleşim gereksinmesi iyice yoğunlaşır; bu dönemde geçmiş ile gelecek bağlantısı irdelenir; öz düşünüm yoğunlaşır; karşılaştırma yapma eğilimi artar; kimliğin çocukluk döneminde edinilen bazı öğeleri yıkılır; yeniden kurulur; genişletilir. Yeni özdeşlik ya da kimlik alanları yaratılır; yeni davranış biçimleri denenir. Bu durum, Türk göçmen gençlerin kültürel kimliğinin tartışılmasında önemli bir etmendir; çünkü, gençler, aile, akraba, tanıdık ve ulusal aidiyet çevresinin dışına çıkarak; sokak, okul ve arkadaş çevresi yoluyla birtakım kurum ve kuruluşa katılır ve böylece 'bir dış kimlik' edinme olanağı bulur.⁵

Gençler, 'benlik' gelişimi sürecinde birçok zorlukla karşılaşılır; çünkü, bireysel ve toplumsal ereklerini, geçmiş, şimdiki ve geleceği gözetererek oluşturmaya çalışırlar. Benlik ülküleri ile içinde buldukları gerçeklik çoğu kez uyumsuz; öz imge ile yabancı imgenin uyumsuzluğu, düş kırıklıkları, ya da yabancılaşma gibi duyguların yaşanmasına yol açabilir. Kimlik, belli bir

zaman diliminde, diyesi, yaşanan anlarda ve belli bir mekanda, diyesi, aradünya, göçmenlik ya da azınlık konumu olarak nitelendirilen çok katmanlı, çok etmenli, kısacası çok kültürlü ortamda çok sayıda başka kimliklerle etkileşim içerisinde biçimlenir.

Türk gençleri, böyle bir ortamda süreklilik ve tutarlılık özellikleri taşıyan bir kimlik oluştururken, 'fiziksel kimlikleri' diye adlandırılan dış görünüşleri, yasal kimlikleri, (Yabancılar ya da şimdilerde Yurttaşlık Yasası) kökenlerini açığa vuran ve pekiştiren 'ulusal ya da etnik kimlikleri' ve içinde buldukları toplumsal-siyasal yaşam koşullarınca belirlenen 'toplumsal kimlikleri' nedeniyle, Alman çoğunluk toplumunca çoğu kez doğru anlaşılabilir, ön yargı ve dışlanma eğilimleri ile karşı karşıya kalırlar.⁶

Böyle ayırıcı koşullar bağlamında 'ben' ya da 'biz' ve 'öteki' ayrımı temelinde kişisel ve kültürel kimliğini oluşturmak durumunda olan Türkler ve özellikle gençler, zaman zaman özgünlüklerini, diyesi, din ve ulusal kökenlerini aşırı vurgulama eğilimi gösterirler.

Özgünlük-Başkahlık ve Kimlik Oluşumu

Özgünlük, farklılığın dolayısıyla da tekilliğin vurgulanması ile anlatılır. Gençler, hem birey olarak kabul görmek isterler, hem de ait oldukları Türk topluluğun 'öbürlerince' değerli bulunmasını, toplumsal bakımdan tanınmasını ve onay görmesini arzular. Bu tutum, onların 'özsaygı' gereksinmesinin bir parçasıdır. Söz konusu özsaygı gereksinmesi, içerisinde yaşanan Alman çoğunlukça, diyesi, 'öbürlerince' onlara karşı gösterilmesi beklenen 'dış saygı' ile çoğu kez örtüşmez. Özsaygının ve dış saygının, ya da öz imge ile dış imgenin örtüşmemesi, gençlerin benlik anlayışlarını ve aidiyet duygularını zedeler; çünkü, çoğu genç, öz tekilliği ve ait olduğu ulusal kümenin kültürel özgünlüğünün sürekliliği konusunda kuşku, endişe ve korku gibi duygulara kapılabilir⁷. Bu durumu doğal saymak gerekir; çünkü, kimlik bir yandan öz ve öbürü arasında bir farklılaşma, öbür yandan 'öz' ile 'öbürü' arasındaki özdeşleşme etkinliklerine dayanır. Kimliğin bu boyutu Türk gençlerinin kültürel kimlik oluşturma sürecinin zorluklarını ve kolaylıklarını da gösterir; çünkü, kimlik oluşum süreci bir yönüyle birlik, bütünleşme ve değişmezlik, öbür yönüyle çeşitlilik, farklılık ve değişebilirlik, ya da değişim zorunluluğunu içerir. Böylece kimlik oluşumu, benzemezlikleri ve karşıtlıkları içeren bir değerlendirme etkinliğine dönüşür; genç gereksinimleri, özelemleri, ile dış çevrenin beklentilerini uyumlulaştırma çalışmasına girer. Fakat genç, karşı karşıya kaldığı dış

etkilerin tümünü edinmez; bazılarını ayıklar, anlık seçimlerle bir anlamda, bir 'doğaçlama' dizgesi geliştirir; bu yeniliklere yol açan önemli bir etmendir. Çoğu Türk gençlerce oluşturulan bu doğaçlama dizgesini, 'hip hop kültürü' olarak adlandıran araştırmalar vardır⁸.

Doğaçlama dizgesi yoluyla dış etkileri ayıklama çabası, gereksinmeler ve özelemler ile dayatılanları uyumlulaştırma yönelimleri, 'uzlaşım tutumu' oluşturmayı özendirir. Uzlaşım tutumu, birlikte yaşam ve ortak kültürel kimlik açısından önemli bir aşamadır; çünkü, bu tutum tartışma, anlama ve anlamlandırma gibi etkinlikleri birliğinde getirir.

Kimlik kavramının taşıyıcı ögesi olan 'ben', kendisini eylemiyle oluşturur, değiştirir, özünü içinden çıkarır, kalıcı düşünce ve nesnelere dönüştürür. 'Ben' başkalarının yaratımlarına öz yaratımını katar ve çevreyi, 'insan dünyasına' dönüştüren bir öge olur. Böylece 'ben' değiştirici etkinliklerde, yaratımlarda 'yabancı' ile buluşur; yabancı da özünü bulur. Öz, yabancıya; 'yabancı' da öze dönüşür; karşılıklı bu dönüşümden yeni kültürel nitelikler doğar⁹. Öz ile yabancı arasındaki bu diyalektik ilişki¹⁰, kültürel kimliğin belirginleştirilmesinde belirleyicidir. Öz, vazgeçilmezliğine karşın, 'yabancı' ile karşılaştırıldığında, çoğu kez daha dar bir etki ve belirleme alanına sahiptir. Bu nedenle, 'öz'ü mutlaklaştırıcı yaklaşımlardan kaçınmak, kültür-bilimsel bakımından daha tutarlıdır; çünkü, 'öz'ü üretmek için 'yabancı'yı edinmek kaçınılmazdır. Bu nedenle 'yabancı'yı dışlamak ile bir bakıma 'öz'ü daha doğrusu 'yeni'yi yaratmayı olanaksızlaştırmak eş anlamlıdır. Öz ile yabancı arasındaki dengeli etkileşim, kültürel gelişimin sürekliliğinin önemli bir güvencesidir.

Bu nedenle Almanya'daki Türk topluluğunun 'öz' diye nitelendirdiği 'ulusal' aşırı önemseme eğilimi, mesafeli bir yaklaşımla değerlendirilmelidir.

Toplum ve birey etkileşimi bağlamında, toplumsallaşma ve bireyleşme etkinliği de söz konusu olur. Toplumsallaşma, yönetim ve üretim tarzının belirleyici etkisi altında bireyin toplumsal tarihsel birikimi edinerek, toplumun bir ögesi, bir parçası olma sürecini; bireyleşme ise tek tek üyelerin yukarıda betimlenen bağlamda özgün kimliklerini ve kişiliklerini oluşturma uğraşını ve sürecini, bu sürecin sonucunu anlatır. Bu anlamda birbirini karşılıklı koşullayan ve belirleyen toplumsallaşma ve bireyleşme süreçlerinin boyutu, bireylerin öz ve toplumsal bilinçlerini ve aynı zamanda öz gerçekleştirim olanaklarını belirler.

Türk topluluğu açısından toplumsallaşma ve bireyleşme kavramları irdelenirken, özellikle ikinci ve üçüncü kuşağın bu iki oluşumu da Almanya'da ki çok-kültürlü ortamda geliştirdiği unutulmamalıdır.

Bir toplumun demokratik erginliğinin düzeyi, bir bakıma o toplumun bireylere ve toplumsal çıkar kümelerine sağladığı özgerçekleştirim olanaklarıyla ölçülebilir.

Bu nedenle, dengeli bir kültür gelişimi, bireysel ve toplumsal gelişim süreçlerinin belli ölçülerde örtüşmesi, ya da en azından birbirini dışlamaması ile olası olur. Bir birey ya da bir kültürel topluluk, bireyselleşmesi ve özgürleşmesi açısından ihmal edilir, dışlanır, ya da tek yanlı olarak çoğunluğun kendisi için öngördüğü kalıba sokulmaya zorlanırsa, o birey ya da topluluğun kültürel gelişimi zorlaşır. Kant, 'Ebedi Barış' (Zum Ewigen Freiden) adlı ünlü irdelemesinde, güncel söylemle bir toplumun demokratiklik düzeyinin göstergesi olarak, o toplumun bireylerine sağladığı 'özgürlüğün' düzeyini görür. Kant, anılan yapıtında 'hukuksal özgürlük' kavramını açıklarken, özgürlüğü 'bireyin birlikte belirlemediği dış yasalara uymama yetkisi' olarak tanımlar. Kant'ın bu özgürlük tanımına göre, Türk topluluğunun 'yasal kimliğini' belirleyen 'Yabancılar Yasası'nın oluşumunda Türklerin birlikte belirlemesi söz konusu değildir. Bu nedenle, Almanya'daki Türkler, bir anlamda özgürlüksüzlük ortamında yaşamasalar bile, özgürlük onlar için yakınlaşılan bir ideal-olarak kalmaktadır.¹¹

Kültürel Kimlik Oluşumunda 'Ulusal'ın İşlevi

Kültürel kimliğin oluşmasında 'ulusal'ın açık biçimde vurgulanması ve etkisi, hele Alman çoğunluk toplumu içerisinde dışlanma ve ayrımcılıkla karşı karşıya bulunduğunu düşünen Türkler bağlamında yadsınmaz. 'Ulusal', etnik kökeni ve ait olduğu düşünülen kültürün öbür ulusal boyutlarını da içerir. Yukarıda da ipuçları ortaya konulduğu gibi, herhangi bir kültürde 'ulusal'ı belirlemek genellikle zordur; çünkü, çoğu kez kültürler arasındaki farklar, ırksal özelliklerden çok toplumların tarihinden, coğrafyasından, ve birlikte yaşantılan ortak deneyim birikiminden, diyesi, yaşama, üretme ve bölüşme tarzından köklenir.¹² Ulusal, ilk bakışta dil, içinde yaşanılan coğrafyanın belirlediği gelenek ve görenek gibi etmenlerde somutlaşır. Bunun yanı sıra, küreselleşme, iş göçü, çeşitli karşılıklı ilişkiler gibi oluşumlar, kültürlerin özgünlüklerini, farklılıklarını da etkilemekte, onları benzeştirmektedir.

Fakat bu benzeştirici gelişmelere karşın, 'ulusal'a vurgu yapan eğilimler sürekli gözlenir. Bu ulusalcı vurgu, çoğu kez 'ulusal' ile bağlantılandırılan güzel ve değerli diye nitelendirilen duyguların genellikle siyaset tarafından araçsallaştırmasına da ortam hazırlar. Nitekim, Almanya Türk Topluluğu adlı kuruluş, Türklerin tutucu bazı Alman siyasal partilerince 'seçim malzemesi' yapılarak, siyasal amaçlar uğruna araçsallaştırılmalarından yakınmaktadır (09.07.1998 tarihli basın bildirisi). Ulusalın araçsallaştırılması amaçsız değildir. Çoğu kez toplumsal olumsuzlukların sorgulanmamasını sağlamaya ve böylece toplumu yenileşmeden alı koymaya yöneliktir. Norbert Elias'ın 'ulusal(cı) düşüncenin değişmekte olanı değil de değişmeyi, istençsel olarak değişmez' diye nitelendirileni öne çıkardığı yönündeki uyarısı da bu bağlamda değerlendirilmelidir.¹³ Nitekim, kültürel gelişim sürecinde etnik özellikler bir başına belirleyici olamadığından, bir kültürün belli başlı öğeleri o kültürün bütün üyelerinde, taşıyıcılarında aynı ölçüde görülmez.

Kültürlerin yanı sıra, bireyler arasındaki kültürel farklılıklar da 'öğrenilmiş davranış biçimlerine' bağlanabilir. Bunun yanı sıra birçok uluslar arası kuruluş, 'ulusalın' da birlikte belirlediği kültürel özgünlüklerin özenle korunması konusunda uyarıcı çalışmalar yapmaktadır. Uygur toplumlar, hele Almanya gibi iş göçü alan toplumların önemli bir bölümü, kültürel özgünlükleri, çeşitliliğin, çok-seçenekliliğin, dolayısıyla da bir anlamda demokratik çoğulculuğun özendiricisi olarak görme eğilimindedir. 'Ulusal'a aşırı vurgu yapmak suretiyle, bu eğilime kararlı bir biçimde karşı çıkan toplumsal siyasal güçlerin varlığı da bir gerçektir. Bunun yanı sıra, Türk topluluğunun da 'ulusal'ı, örneğin ulusal ya da etnik kökenin kimlik oluşturmundaki işlevini abartmaktan, hatta saltlaştırmaktan sakınması gerekmektedir; çünkü, tarih insanlığa kültürel kimliğin ulusal boyutunun saltlaştırılmasının gerilimleri hatta çatışmaları özendirebileceğini gösteren örneklerle doludur.

Bu durum, salt Türkler için değil, hatta bunlardan daha fazla, Almanlar için geçerlidir. Son dönemde Almanya'daki bazı tutucu siyasal partiler içerisinde yer alan kümelerce gündeme getirilen 'Leitkultur', 'yönlendirici kültür' önermesi, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Alman çoğunluk toplumunun bir kesiminin, ya da bazı siyasal partilerin, yönlendirici kültür biçimindeki söylemlerle ulusal vurguyu, siyasal anlamda araçsallaştırma eğilimi¹⁴, Alman toplumunun bazı kesimlerinde kaçınılmaz biçimde 'üstünlük savı'nın ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Bu tür üstünlük savları, kültürel etkileşimi ve bütünleşmeyi zorlaştırmakta; etnosantrik tutumları özendirebilmektedir; böylece de örneğin Türk topluluğunca kültürel duyarlılıkların korunması, hatta aşırı abartılmasına yol açmaktadır.

Nitekim CDU/CSU içerisinde yer alan bir küme tarafından ortaya atılan 'yönlendirici kültür' kavramı bu bağlamda Türk ve Alman kuruluşlarınca yoğun biçimde eleştirilmektedir. Bu kuruluşlar, doğru bir yaklaşımla 'yönlendirici kültür savını' etnosantrik yaklaşımın bir dışı vurumu olarak algılamakta; bu tutumu, Türk topluluğunun kültürel özgünlüğünü yok sayma ve onu Alman çoğunluk kültürüne bağımlılaştırma girişimi olarak algılamaktadır. Ayrıca, bu yönlendirici kültür anlayışını ortaya atan siyasal çevreler, kibirlilik, dışlayıcılık ve küreselleşmeyi gözetmemekle suçlanmaktadır.¹⁵

Bunun yanı sıra, Irkçılığı ve Yabancı Düşmanlığını Gözleme Merkezi'nce, CDU/CSU'nun yabancıların Alman yurttaşlığına geçmesini kolaylaştıran düzenlemelere ve 'çifte yurttaşlığı' karşı yürüttüğü etkinliklerle 'yabancı düşmanlığını ve ayrımcılığı' özendirdiği de belirtilmektedir. (Informationen Nr. 14, 2000).

Almanya Türk Topluluğu (Türkische Gemeinschaft in Deutschland) yabancı düşmanlığının, ırkçı şiddet eğilimlerinin ve ayrımcılığın önlenmesi için, Alman hükümetinin koalisyon protokolünde belirttiği 'Ayrımcılığı Önleme Yasası'nın bir an önce çıkartılmasını talep etmektedir (Presse Erklärung 12.05.2000).

Türklerin Alman toplumuyla bütünleşme yeteneği konusunda yürütülen tartışma da bu bağlamda değerlendirmeye alınabilir. Türklerin, 'bütünleşme-yetenekli, bütünleşme yetenezsiz' diye öbeklendirilmesi ya da 'kültür şoku' yaşadıkları ve 'kültürel çatışma' içerisinde buldukları ve Alman kent kültürü ortamında başarılı olamayacakları gibi savlar¹⁶ da bu tür etnosantrik tutumların bir türevi olarak değerlendirilebilir. Yine, sayıları çok az da olsa yabancı düşmanı hatta ırkçı eylemciler bu tür söylemlerden cesaret alabilmekte ve böylece insancıl ve barışçıl birlikteliği tahrip edebilmektedir. Kaldı ki, bilim adına yapılan bu tür savlar, gerçeği yansıtmaktan da uzaktır.

Çok-kültürlü ortamda gerçekleşen kültürel kimlik, çok sayıda kaynaktan beslenmektedir. Anavatandaki güncel olaylardan da görülür biçimde etkilenen Almanya'daki Türk göçmen işçi kültürü, başta Türk ve Alman kültür birikimi olmak üzere, çeşitli ulusal kültür birikimlerinin etkileşimi sonucu 'bağdaştırmacı' boyutu giderek belirginleşen 'yeni bir kültür' olma

yolundadır. Çok-katmanlı ve çok-etmenli bir ortamda gelişen bu yeni kültür, çoğu araştırmacılarca çok-kültürlü ortamın bir ürünü olan '*ara-kültür*' olarak da tanımlanmaktadır¹⁷. Ara-kültür (enterkültür) kavramı, birçok kültürün birlikteliğinin ve etkileşimin bir türevini anlatması bakımından, 'azınlık kültürü'nü de içermektedir. Ayrıca, ara-kültür, bağdaştırmacı boyutu da içermektedir. Bu yeni kültürün 'değerler dizgesi', Türk göçmen işçi topluluğunun kültürel birikiminin ve içinde bulunduğu ortamın etkisi altında ve Türklerin özgün gereksinimleri doğrultusunda biçimlenmektedir.

Çok-kültürlü ortamda yaşayan Türklerin kültürel kimlik anlayışları ve duyarlılıkları da söz konusu ara-kültürün etkisiyle ya da en azından o doğrultuda oluşmaktadır¹⁸. Bu bağlamda ikinci, özellik de üçüncü kuşak Türk gençlerinin oluşturdukları ve içerisinde ulusal kökün ve küresel etkilerin belirgin olduğu alt-kültürler de, yeni ya da Türkler bağlamında güncel deyimle, '*diyasporik*' ortama uygun olarak çözümlenebilir.

Özellikle üçüncü kuşak Türk gençlerinin kültürel kimlik oluşumu süreci, 'çok-katmanlı, çok-etmenli ve çok-yönlü' diasporik yaşam alanlarında gerçekleşmektedir. Bir örnek olarak bu kültürel kimlik anlayışının dışa vurulduğu alanlardan biri olan 'müzik' alanına bakıldığında, bu gençlerin en azından 'iki yönlü' kimliklerini 'arabesk ve rap' müzik türleriyle anlattıkları görülür. Söz konusu 'iki-yönlü kimlik', başlıca iki kaynağın Türkiye'den ve küresel kültür öğelerini de içeren Almanya'dan beslenen 'iki-yönlü' bir bilinç durumunun ürünüdür. Arabesk, anayurda duyulan özlemi ve duygusal bağlılığı; rap ise, Alman toplumunda deneyimlenen kurumsal ve yasal ayrımcılığı, toplumsal dışlanmayı ve küresel etkilenimleri anlatmak için kullanılır.

Kültürel Kimliğin Başlıca Gelişim Aşamaları:

a.) Geri Dönüş Özlemiyle Yaşanılan Göçmenlik Dönemi

Türk göçmen topluluğu özellikle 1980'li yıllara değin, anayurdu ülküsellemeye yol açan 'geri dönüş' özlemiyle yaşadı. Bir gün mutlaka 'geri dönmek' istiyordu; bu nedenle işgöçü değmeliydi; diyesi, en kısa sürede en fazla para biriktirilecek ve böylece sürekli ülküsellemeye eşlerin ve çocukların geride bırakıldığı anayurda dönülecek ve 'bağımsız bir varlık' kurulacaktı. Diasporik ortam, Almanya 'gurbet' idi; ve bu 'gurbet'in katlanılmazlığı '*Almanya acı vatan*' ile kavramlaştırılıyor; türküleştirilerek, belleklere yerleştiriliyordu. Yeni yaşam alanları, Alman kentleriydi, Alman kent ve iş yaşamına uyum sağlamanın zorluğundan kaynaklanan koyu bir

hüzün, 'göçmenlik dönemi' diye nitelendirilebilecek bu dönemin en belirgin özelliklerinden biriydi.

Sürekli geri dönüş özlemiyle yaşanan göçmenlik döneminde kurulan akrabalık, hemşehrilik, dostluk ilişkileri ve Türkiye'den Almanya'ya eş ve çocukların götürülmesi biçimde gerçekleşen 'zincirleme göç' sürecinde yeni toplumsal yaşam alanları da oluşturuluyor, böylece yoğunluk toplumunca uygulanan her türlü dışlama ve horlama eylemlerine karşı korunma alanları ve yöntemleri oluşturuluyordu.

Yukarıda belirtildiği üzere, değişik yoğunlukta deneyimlenen Almanya'daki yasal ve toplumsal ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, işsizlik, sınırlı siyasal haklar sonucu Türk göçmen işçilerce oluşturulan yeni toplumsal alanlar, yukarıda sayılan olumsuz etmenlerden uzaklaşma olanağı, dolayısıyla da güvenlik sağladığı gibi, kültürel kimlik bakımından da çok önemli olan aidiyet duygusu da vermektedir. Bu tür diyasporik yaşam alanları, kimi araştırmacılarca özellikle de 80'li yıllarda 'Getto' olarak kavramlaştırılsa ve özdeşle(n)ma eğilimi olarak yorumlansa da, etnik topluluklara, özgün kültürlerini dolayısıyla da kimliklerinin etnik boyutunu koruma, geliştirme ve ifade etme olanağı vermektedir.

b.) Kalıcılaşma Dönemi

Zaman zaman bilerek ülküselleştirilen anayurt Türkiye'de özellikle 80'li yıllarda baş gösteren ve kalıcılaşan işsizlik, yaşam pahalılığı, siyasal belirsizlik ve baskıcılık gibi etmenlerin de katkısıyla, 1983'ten sonra kalıcılığa geçiş başladı. 'Kalıcılaşma' eğilimi, giderek süreklileşti. Böylece Almanya'daki Türk topluluğu, yaşam ereği kalıcılık yönünde kesinleşince, kültürel kimliğini yeniden tanımlama aşamasına ve uğraşına girdi. Bu yeniden tanımlama süreci içerisinde 'yerleşik' yaşamın gerekleri anlamında yerleşilen toplumda kalıcılaşmayı kesinleştirmek amacıyla, konut edinimi ve iş kurarak bağımsızlaşma başta olmak üzere, birikimlerin Almanya'da kullanımına başlandı. Bu bağlamda Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin araştırmalarına göre, Türklerce konut alanına yapılan yatırımlarda büyük artış gözlenmektedir. Aynı kuruluş Almanya'daki Türklerin iş kurma ve yenileştirme eğilimlerinin gözle görülür ölçüde yükseldiğini belirtmektedir (07.07.1999 tarihli basın açıklaması). Yatırımların artık anayurttan Almanya'ya yönelmesi, oradaki toplumsal karar alma süreçlerine katılım istencini artırmaktadır. Özellikle ikinci hatta yer yer üçüncü kuşaktan Türk gençlerinin yüksek eğitim-öğretimlerini tamamlayarak, Alman toplum

yaşamının hemen hemen bütün alanlarında meslek etkinliklerine başlamaları, işyeri kuran Türk girişimci sayısının yükselmesi, Alman yurttaşlığına geçenlerin sayısının çoğalması gibi göstergeler, Türk topluluğunun Alman toplumunun ayrılmaz bir parçası olma sürecini hızlandırdı.

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Almanya düzeyinde yaptığı araştırmaya göre, iş kuran Türklerin sayısı 1998 yılında 279.000'e ulaşmıştır. Buna koşut olarak, Türklerin girişimci yapısı çeşitlenmekte ve yaygınlaşmaktadır (16. HAZ. 1999 tarihli basın açıklaması). Yine aynı kuruluşun bir başka araştırmasına göre, örneğin Aşağı Saksonya (Niedersachsen) eyaletindeki Türk girişimcilerin açtığı işyerlerinin %82'i meslek eğitim verebilecek niteliktedir (20 Aralık 1999 tarihli basın açıklaması).

Türklerin ezici çoğunluğunun artık Almanya'da kalıcılaşma isteği, en açık biçimde Alman yurttaşlığını edinmede ortaya çıkmaktadır. Türkiye Araştırmaları Merkezi (25 Kasım 1999 tarihli basın açıklaması), 2003 yılına değin 900.000 Türk'ün Alman yurttaşlığını edineceğini varsaymaktadır. Bu durum, Türklerin yeni anayurtları Almanya'ya karşı yönelimini açıkça göstermektedir. Yine, Kuzey Ren Batı Falya'da yaşayan Türklerin yaklaşık %50'i Alman yurttaşlığına ya başvurmuş ya da başvurmayı düşünmektedir. 18-29 yaş arasındakilerde bu yönelim çok daha güçlü olarak ortaya çıkmakta; kadınlar erkeklere göre daha kararlı gözükmektedir. 45-60 yaş arasındaki erkeklerin sadece %16'ı yurttaşlığa başvurmayı düşünmektedir. Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin 28 Aralık 1999 tarihli basın açıklamasına göre, bu tarihe değin 318.000 Türk Alman yurttaşı olmuştur. Yine aynı kuruluşun Mart 1999 tarihli açıklamasında Alman Yurttaşlık Yasası'nda öngörülen değişiklikler çerçevesinde yaklaşık 1,5 milyon Türk, Alman yurttaşlığına geçme hakkını elde edecektir.

Temsili araştırmaya göre, (Kasım 1999), Türklerin %56,3'ü Almanya'da kalmayı, ömrünü Almanya'da geçirmeyi düşünmektedir.

Bununla birlikte, dinselikle arttıkça, Türkiye'ye dönüş isteği artmaktadır. Ankete katılanların %16'ı kendisini 'dinsel' eğilimli olarak görmekte; buna karşın %32,5'i kendisini çağdaş-özgürlükçü olarak tanımlamaktadır; dinsel olanların %15'i, çağdaş-açık fikirlilerin %43'ü Almanya'da kalıcı olmayı düşünmektedir.

Bütün bu verilere karşın, kalma ve dönme konusunda sadece 'düşünsel bir durum' söz konusudur; düşünceyi gerçeğe dönüştüren 'somut davranış

biçimi' söz konusu değildir. Diyesi: Döneceğim diyenlerin ezici çoğunluğu Türkiye'ye kesin dönüş yapmamakta; kalacağım diyenlerin ise, çok küçük bir bölümü Türkiye'ye dönmeyi düşünmektedir. Türkiye Araştırmaları Merkezi, (22 Eylül 1999) geri dönenlerin oranını %2,3'te sabitlenmiş olarak değerlendirmektedir. Artık kitlesel bir geri dönüş beklenmemektedir.

Kalıcılışma olgusunun ne denli yaygın bir temele dayandığını gösteren bir başka gösterge de yabancıların, dolayısıyla da Türklerin, az sayıda da olsa, kentlerden ayrılarak, köylere yerleşme eğilimidir. Protestan Kilise'nin Hessen eyaletinde yaptırdığı araştırmaya göre, köylerde hem yabancı sayısı artmakta, buna koşut olarak çok-kültürlülük belirginleşmekte, hem de yabancı düşmanı ve ırkçı nitelikli tutumlar çoğalmaktadır.

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin 15 Mart 2000 tarihinde yaptığı basın açıklaması, Türk topluluğunun çoğunluk Alman toplumuyla bütünleşme istencinin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu basın açıklamasına göre, Kuzey Ren Batı Falya'da yaşayan Türklerin %80'i Almanlarla salt çalışma yaşamında ilişki kurmakla yetinmemekte; onlarla 'komşuluk ilişkileri' içerisinde olduklarını belirtmektedir. Yine aynı oranda Türk, Almanları 'dost ve arkadaş çevresi' içerisinde değerlendirmektedir. Bu veriler, ulusal nitelikli, dolayısıyla da ayrı örgütlenmeyi öne çıkaran adları yukarıda anılan derneklerin amaçları ile çelişmektedir. Almanya'da yaşayan ve spor yapan Türklerin sadece %2,5'unun ulusal örgütlerde yer aldığı, (Türkiye Araştırmaları Merkezi; 15 Mart 2000) buna karşın, ezici çoğunluğunun ulusal köken bakımından karışık örgütlenmeleri yeğlediği bulgusu oldukça ilginçtir.

Almanya'daki Türk topluluğunun içinde yaşadığı toplumun yerleşik bir parçası olma yolunda olduğunu gösteren bu verilerin yanı sıra, Alman çoğunluk toplumunun bazı etkin kesimlerince Türklere karşı olumsuz uygulamaların gündeme getirildiği de bir gerçektir. Geriye doğru bakıldığında, ortaya çıkan görünüm şöyledir. 1982 yılında iktidarı ele alan CDU/FDP hükümeti '*kaynaştırma ve özümseme*' politikasını giderek yoğunlaştırdı. O dönemdeki Alman hükümetinin '*yabancılar*' içerisinde öncelikle de Türk topluluğunu sorun olarak görme eğilimi, Türklerin Alman toplumunda karşılaştıkları ve tarihsel bir birikime dayanan bazı önyargıları daha da artırdı.¹⁹

Tarihsel göndergeleri bakımından güçlü bir biçimde varlığını koruyan bazı önyargılar, bugün bile örneğin bir kısım okul kitaplarının da katkısıyla Alman gençlere aktarılmaktadır.²⁰

Yasal ayrımcılığa temel oluşturan Yabancılar Yasası'ndan kaynaklanan sorunlara, ırkçı saldırılar, kurumsal ırkçılık, yapısal dışlanma gibi zorluklar eklendi. Bu duruma koşut olarak, Türklerin giderek artan bir bölümü çoğunluk toplumuyla iletişim ve etkileşim alanlarını genişletmeye başladı. Bu bağlamda, Türkler arasında siyasal toplumsal karar alma süreçlerine katılımı amaçlayan örgütlenme bilinci ve bu bilince uygun örgütlenmeler gündeme geldi.

Ulusal Örgütlenmeler ve Almanya'daki Türklerin 'Azınlık' Oldukları Savı

Sürekli deneyimlenen toplumsal dışlanma ve canlı tutulan ulusal aidiyet bilinci ve bunun bir dış vurumu olan anayurda bağlılık gibi eğilimler, Almanya'daki Türkler arasında ulusal nitelikli siyasal örgütlerin doğmasına neden oldu.

Bu durum, Türkler açısından şu gerçeği göstermektedir: Çoğunluk toplumunca, etnik toplulukların yurttaşlığa geçişi kolaylaştırılsa, kültürel çeşitlilik yüceltilse, çok-kültürlülük kabullenilse bile, kendilerini azınlık olarak duyumsayan göçmen topluluklar, ulusal nitelikli örgütlenmelere yönelmektedir. Bu gelişmenin bir nedeni şöyle açıklanabilir: Türk topluluğu, işgöçü sonucu oluşan 'diyaspora'nın doğası gereği, benzeşik olmasa da, kendisini bir azınlık olarak duyumsamakta ve kendisini Alman toplumunun dışına itilmiş olarak görmekte ve öz kültürünü korumaya yönelmektedir. Dışlanma ve öz kültürü koruma yönelimi, ulusal nitelikli örgütlenmeler yoluyla bir baskı kümesi olarak 'yabancılar' yönelik kararlara katılma istencinin gelişmesine ortam hazırlamaktadır. Berlin'de yaşayan Türklerin bazılarınca kurulan Berlin Türk Cemaati (Türkische Gemeinde zu Berlin, TGB) bu duruma uygun bir örnek sayılabilir. Berlin Türk Cemaati, bu bağlamda Türklerin 'göçmenlik' aşamasını tamamladığını, artık kendisini '*azınlık*' olarak tanımlaması gerektiğini savlamaktadır.

1995'te Hamburg'ta kurulan Almanya Türk Topluluğu (Türkische Gemeinde in Deutschland; TGD) Almanların ve Türklerin eşit haklılık çerçevesinde birlikteliğini savunmakla birlikte, Türk topluluğunu '*kültürel azınlık*' diye adlandırmakta ve Türk topluluğunun Alman toplumuyla bütünleştirilmesini amaçladığını belirtmektedir. Bu kuruluş, 06.10.2000 tarihli açıklamasında, Almanya Türklerini '*Almanya'nın yeni kültürel azınlığı*' olarak nitelendirmekte ve bu nitelemeye uygun politikaları gerekli

görmektedir. Yine, aynı kuruluş 'Almanya Türklerinin çıkarlarını' savunmayı amaçları arasında görmektedir.

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Mart 1999'da yaptığı basın açıklamasına göre, betimlenen kalıcılaşma eğilimine karşın, Türklerin çoğunluğu Alman partilerine güvenmemekte; sormacaya katılan Türklerin %71,4'ü Türk topluluğu içerisinde çıkaracak ulusal nitelikli bir partinin çıkarlarını daha iyi koruyabileceği kanısını dile getirmektedir. Bu olgu da yukarıda anılan Türk derneklerinin ulusal kökene dayalı örgütlenme anlayışını desteklemekle birlikte, 'diyaspora'nın ikili ya da çok etmenli ve çelişkili özyapısını da göstermektedir. Ayrıca, ulusal nitelikli parti isteyenlerin, kurulduğu takdirde böyle bir partiyi destekleyeceği de oldukça kuşku götürmeyen bir durumdur.

Almanya'daki Türk toplumunun artık bir 'kültürel azınlık' olarak kabul edilmesi istemi, ilk bakışta dinsel ibadet özgürlüğünün ve anadilde eğitim gibi birtakım kültürel hakların sağlanması ve genişletilmesi istemi biçiminde dışa vurulmaktadır²¹. 'Azınlık' konumunun, siyasal, toplumsal, kültürel, tarihsel ve özellikle hukuksal boyutlarının Türkler ve Almanlar açısından düşünülerek tartışılmasında büyük yarar vardır. Bu durumyla 'azınlık' kavramı çekici gelebilir; ancak, eşit haklı bir ortamda birlikte yaşamı olumsuz etkileyebilecek olası sakıncaları da düşünülmelidir. Bu olası sakıncaların başlıcaları şöyle betimlenebilir: Türklerin azınlık olduklarını ve bunun kabulünü bir siyasal istem olarak öne sürmek, onları ayrımcılığın bir başka türüyle karşı karşıya bırakma tehlikesini içermektedir. Ayrıca, 'azınlık oluşu' belirginleştirme çabası, doğal olarak Türklerin kültürel başlılığının vurgulanmasına, hatta saltlaştırılmasına yol açabilir; Türklerin kültürel farklılıkları saltlaştırılınca, insancıl birliktelik zorlaşabilir. Bu nedenlerle, bireylik temelinde farklı olma ve farklılığı geliştirme hakkını da içeren en geniş özgürlükleri Almanlarla birlikte yaşamaya olanak verecek bir siyasal istem, William Connolly'nin deyimiyle, 'yurttaşlık liberalizmi'²² hem demokratik birlikteliği sürekli sorgulayarak geliştirmeye, hem de karşılıklı olumsuzlukları törpülemeye elverişli gözükmektedir.

Bunun yanı sıra anılan kuruluşlarca dile getirilen 'azınlık' isteminin, Almanya'daki Türk topluluğunca ne ölçüde benimsediği de henüz bilinmemektedir. Durum böyle olunca, 'Almanya'daki Türk topluluğunun azınlık' olarak nitelendirilmesi, henüz bütün yönleriyle tartışılmadığından, demokratik ve eşit haklı birlikte yaşamı açısından ileride ne denli işlevli olabileceği düşünülmeyeceğinden, güncel koşullar altında pek savunulabilir görünmemektedir.

Türk Toplumunun İç Ayrışması ve Kültürel Kimlik Yönelimi

Türkler arasında aile bağlarının görece zayıflamasına koşut olarak sokak, okul ve gençlik merkezlerinin etkisi artmakta; özellikle gençler, toplumsal-siyasal bilinçlerini çok-kültürlü ya da 'diasporik' ortamda oluşturmakta; söz konusu ortamda Almanya ve ülküleştirilen anayurt Türkiye arasında düşünsel ve kültürel yolculuklar yapmakta, birçok kültürün yan yana bulunduğu ve etkileştiği diasporik yaşam ortamında 'çok-katmanlı' bir kültürel kimlik geliştirmektedir.

Gençlerin kültürel edimleri, bir yandan rap, jazz, grafiti ve breakdance gibi küresel olgularla boyutlanmakta; öbür yandan özellikle evde ve diasporik ortamda yoğun bir biçimde izlenen Türk televizyonları ve gazetelerince de beslenen ulusal nitelikli eğlence, müzik, giyim kuşam, iletişim, yeme içme, sorun çözme yöntemlerinin etkisiyle biçimlenmektedir.

Çok yoğun olarak izlenen Türk televizyonları ve gazeteleri, 'ulusal kültürel belleği'²³, dolayısıyla ulusal aitlik duygusunu canlı tutarak, Türklerin 'değerler dizgesini' etkilemektedir.

Öbür yandan Alman medyasında Türkiye ile ilgili konulara yeterince yer verilmemektedir.²⁴ Böylece Türk topluluğu, hele orta yaşlı ve yaşlı kuşak ve kadınların çoğu, bilgilenme gereksinmesini büyük ölçüde ulusal ve dinsel duyguları canlı tutan Türk medyası aracılığıyla gidermektedir.

Türk medyasının da etkisiyle, Türkiye'de yaşanan olaylar, Almanya'daki Türk topluluğunun yaşam biçimine yansımaktadır. Böylece Türk topluluğunun Almanya'daki toplumsal koşulların yanı sıra, görece olarak dinsellik, ulusçuluk ve mezhepçilik temelinde ayrımlaşması gündeme gelmektedir. Çok sayıda ulusçu, dinci hatta kökten dinci ve Alevi dernek ve kuruluşun oluşması bu durumun bir kanıtıdır. Almanya'da yaşanan Mölln ve Solingen gibi ırkçı olaylar, Türkler arasında ulusal kimliğin ön plana çıkarılmasını özendirdiği gibi, Türkiye'deki Sivas (1993), Gaziosmanpaşa (1995) olayları ve Alevi kesimin dışlanması gibi izlenimler de Almanya'daki Türk Alevilerin mezhepsel yönlerini vurgulayan örgütlenmeler yaratmasında etkili olmuştur. Bu durum, özellikle Türkler arasında gözlemlenen önemli gerilim kaynaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Anadolu Alevileri Kültür Merkezi söz konusu örgütlerin en büyüğü olarak kabul edilmektedir.²⁵

Almanya'daki Türk topluluğunun kimlik gelişim sürecine etki eden bir başka olay, parasal birikim, iş kurma, işverenleşme, eğitim-öğretim ve siyasal yönelim gibi toplumsal dönüşümlerdir. Bu tür toplumsal

dönüşümler, Türk topluluğunun benzeşik özyapısını kökten değiştirecek niteliktedir. Hala göçmen işçi olarak çalışanlarla, Almanya'da toplumsal konumları ve öğrenimleri sonucu, Alman toplumuyla yatay düzlemde bütünleşme olanağına sahip olanların, benzer bir özdeşlik ya da kimlik anlayışı geliştirmeyeceği açıktır.

Türk topluluğun kültürel kimlik etmenleri arasında çeşitli sanat ve özellikle yazın etkinliklerini de saymak gerekir. Bazı Türk yazarlar, edebiyat bilimcilerce 'göçmen işçi edebiyatı' ya da 'salt Alman edebiyatı olmayan bir edebiyat' diye nitelendirilen geniş yazınsal bir yaratım yelpazesinde etkinleşmektedir.

80'li yılların ortasına değin Aras Ören, Yüksel Pazarkaya, Şinasi Dikmen, Fakir Baykurt, Aysel Özakin, Yusuf Ziya Bahadınlı ve daha birçok yazıncı, Türk topluluğunun toplumsal, siyasal, yasal, eğitimsel sorunlarını ve kültürel gereksinmelerini konulaştırarak, Türklerin Alman toplumuyla bütünleşmesine katkı yapmak istemişlerdir.

İkinci ve üçüncü kuşak Türklerin toplum yaşamında etkinleşmesiyle birlikte, Türklerin kültürel özgünlüklerini koruma uğraşları ve yöntemleri, büyük çoğunluğu Almanca yazan Zafer Şenocak, Emine Sevgi Özdamar, Rena Demirkan, Zehra Çırak gibi yazarların da yeni bir biçimle ve düşünsel yaklaşımla biçimlenmekte; bu yazarlar, Türklerin kültürel kimlik belirleme süreçlerine yeni boyutlar katmaya uğraşmaktadır.

Bunun yanı sıra, Türk topluluğun içinden çıkan Akif Pirinççi gibi yazarlar, Almanya'da en çok okunan yazarlar arasında girebilmektedir.

Kültürel kimlik oluşumunda yazınsal yaratımı bir boyut olarak saymakla birlikte, Türk gençlerinin kültürel kimliklerine görülür katkılar yaptıklarını söylemek zordur. Öyle görülüyor ki, özellikle belirgin diasporik ortamlarda yaşayan Türk gençlerinin büyük bir bölümü, 'hip-hop gençlik kültürü'²⁶ diye nitelendirilen, bir kültürel alışımın etkisi altında kültürel özdeşliklerini biçimlendirmektedir.

Kapsamlı bir Düşün (Zihniyet) Değişikliği Projesi, Demokratik Birlikteliği Kolaylaştırabilir

Türk topluluğu, anayurda bağlılık, ulusal ve dinsel duyarlılık, çok kültürlü diaspora ortamı ve Almanya'daki üretim ve bölüşüm ilişkileri içerisindeki rollerine göre, bundan sonra belirginleşme eğilimi daha da artacak olan bir iç ayrışma yaşamaya başlamıştır. Böylece yukarıda

betimlenen ve kimlik gelişimini etkileyecek olan etmenler iyice katmanlaşacak, karmaşıklaşacaktır.

Bu nedenle çok kültürlü diaspora ortamında kültürel kimlik oluşturma uğraşını kolaylaştırmak ve insancillaştırabilmek için, Türk ve Alman taraflarca bazı toplumsal, yasal, siyasal ve kültürel ek önlemler alınmalıdır.

Bu önlemlerin başında, etnosantrik tutumu eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutarak, böyle bir tutumun doğmasına yol açan önyargıları, dışlamaları, ayrımcılığı ve Türklerle Almanlar arasında çıkar çatışmasını besleyen kaynakları azaltmak ve zamanla ortadan kaldırmak gerekmektedir. Unutmamak gerekir ki, Kant'ın, yukarıda andığım 'Ebedi Barış'ın üçüncü tanımlayıcı ilkesi, 'bir ülkeye gelen yabancıların, barışçıl davrandıkları sürece, düşmanca bir tutumla karşılaşmamalarını' öngörür. Alman kültür ve düşün tarihi, Kant gibi evrenselci ve insancıl düşünürlerce oluşturulan ve güncelleştirilmeye elverişli bir birikime de sahiptir. İnsancıl bir birlikelik projesi geliştirilirken böyle evrenselci birikimlerden yararlanılabilir. Yabancılarla ilişkin böyle bir zihniyet değişikliği, Alman toplumunun tüm kesimlerini kapsayacak 'birlikte yaşam projesi' ile kolaylaşabilir.

Bu bakımdan görevin önemli bir bölümü Alman toplumuna düşmektedir. Alman siyasal partileri, eğitim kurumları, işverenleri, yasa uygulayıcıları, güvenlik güçleri, konut sahipleri ve öbür yetkililer, özellikle Türklere ilişkin tutumlarını sorgulama cesareti göstermelidir.

Bu köklü tutum değişikliği, Türklerin başta toplumsal yasal ve siyasal dışlanmışlığı ve uğradıkları ayrımcı, hatta ırkçı gelişmeleri önlemeye yönelik yasal ve siyasal düzenlemeleri de içermelidir. Bu yasal düzenlemelerin başında, 'Ayrımcılığı ve Irkçılığı Önleme Yasası'nın çıkarılması ve olumlu sonuçları gözlemlenen Alman Yurttaşlık Yasası'nın kapsamının Türkler için 'çifte yurttaşlık' başta olmak üzere, en geniş yurttaşlık haklarını içerecek şekilde genişletilmesi gelmektedir. İşyerlerinde, eğitim kurumlarında, boş zamanı değerlendirme kuruluşlarında, sokakta ve en önemlisi medyada Türk'e bakışı insancıl ve demokratik doğrultuda etkileyecek bir toplu zihniyet değişikliği kampanyası başlatılmalıdır.

Yazar ve kabare oyuncusu Şinasi DİKMEN'in halen Almanya'da sahnelenen oyununun adı 'Türklük Yapma(malısın)!'dır (Du sollst nicht türken). Bu niteleme bile hala birtakım zorlukların aşılamadığını göstermektedir.

Helmut Schmidt gibi etkili kişiliklerin karşı çıkmasına karşın, Almanya, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığını destekleyen bir ülke olarak,

Türkiye'ye Avrupa içerisinde bir yer vermeye, hiç olmazsa şimdilerde hükümet eden siyasal partiler düzeyinde hazır olduğunu gösterdiğine göre, yukarıda sözü edilen yabancılara ilişkin 'kapsamlı zihniyet değişikliği projesine' de girişmelidir.

Almanya için söylenenler, Türkiye ve Almanya'da yaşayan Türk toplumunca yapılması gerekenler için de ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Aynı Almanya gibi, Türkiye de yurtdışındaki Türkleri araçsallaştırma politikasını bırakmalı, onların içinde yaşadıkları toplumun özerk, özgür ve etken bir parçası olabilmeleri için gerekli olan 'eleştirel bir bilinç' geliştirmelerine yardımcı olacak kültür sunuları yapmalıdır.

'Eleştirel düşünme' doğal olarak hem 'ulusalın', Türkiye ile ilgili öğelerin, Almanya ve diaspora ortamı ile ilgili öğelerin eşit mesafeden ve seçici bir yaklaşımla irdelenmesi ile olanaklıdır. Bu nedenle, Almanya Türk topluluğunun içinde bulunduğu 'çok kültürlü ve küresel' ortamın isterlerine uygun katılımcı, irdeleyici, yapıcı, eşitlikçi ve kültürler arası yeni niteliklere olanak veren yeni bir kültürel kimliğin gelişimini zorlaştıracak aşırı ulusalcı ve mezhepsel duyarlılıkların ve gerilimlerin ister medya yoluyla, ister başka yolla olsun Almanya'ya taşınmasının önlenmesinin yolları aranmalıdır.

Türkiye de Avrupa Birliği üyeliği ereğine uygun bir çalışma içinde bulunduğu, demokrasi ve özgürlüklerin alanını genişlettiği sürece, Almanya'daki Türklerin çağdaş bir kimlik geliştirmesine katkı yapmış olacaktır. Özellikle Kopenhag ölçütleri konusunda yeterli bulunmasa da, Türk hükümetince AB Ortaklık Belgesi'ne ilişkin Ulusal Programın kabulü bu doğrultuda atılmış önemli bir adımdır. Artık bu adım, Ulusal Programda belirtilen konuların gerçekleştirilmesi izlemelidir.

Almanya Türk topluluğu da özellikle birinci kuşağın başarısını örnek alarak, çok-kültürlü ortamın gereklerine, toplumun her alanında tam ve yasal bir siyasal eşitlik ilkesine ve evrensel insan hakları istemine uygun bir yaşam ve kültürel kimlik ereği belirlemelidir.

Böyle bir erek, Almanya'daki bazı Türk kuruluşlarınca ortaya atılan 'azınlık statüsü' ile sınırlı kalmaz.

Her türlü çabanın sonal ereği, Türkiye'de ya da Almanya'da eleştirel düşünceli, demokratik özyapılı, üretken ve özerk bireylerin yetiş(tiril)mesidir. Bu tür bireyler, hem öz kültürün, hem de öbür kültürlerin karşılıklı iletişimi ve etkileşimi zorlaştıran öğelerini ayaklamayı; böylece insanlık ve insancılık temelinde yeni bir birliktelik ve yeni bir gelecek kurmayı başaracaktır.

Almanya'da içinde buldukları ortam ve Türkiye ile yoğun ilişkileri çerçevesinde Almanya'daki Türkler geliştirecekleri uygar demokratik kültürel kimlik ile Almanya ve Türkiye arasındaki ilişkileri daha da geliştiren sağlam bir köprü işlevi görecektir.

Summary

Culture is a process and action of formation engendered by the contribution of the synthesis of accomplishments and accumulations called "self" and "other". In this approach, culture is an expression of "local" and "universal" coming together and gaining a new content and form. The Turkish community in Germany is developing its identity in a "multi-factored, multi-layered and multi-directional" environment. Multi-culturality and alienship, in/exclusion and integration efforts for humanitarian reasons accompany the development process of cultural identity.

Individual and societal identity get evident under the effect of the said factors that together condition the life. Besides exclusion, the tendencies of integration and of maintaining the difference are among the typical qualities of cultural identity. Thus, establishment of a social environment that promotes the formation of a harmonious conscious on the basis of fairness and participation, as well as pursuing a lifestyle by the both sides required by such a conscious are consequential.

The humanitarian development of the cultural identity in multi-cultural life environments is mainly possible with members' avoidance from exalting "national origin, religion or sect" that they take as "self". In this context, staying away from ethno-centric understandings and attitudes is one of the assurances of a peaceful and humanitarian coexistence. To promote such a humanitarian coexistence, some legislative regulations should be materialized and implemented by the German government like making dual citizenship possible or prevention of discrimination. Turks should follow the same route.

The Turkish community which has gained even more permanency in Germany is experiencing a social and educational differentiation within itself. This situation has its direct repercussions on the cultural identity. Besides this, contribution to scientific and artistic activities is on increase,

and philosophical dimension is becoming more manifest. Under the light of the developments in question, Turks are becoming not a "cultural minority" but an inseparable component of the German society. Germans and Turks should develop a "common life design" taking the requirements of these realities and of democratic social order into consideration, and activate it in cultural, political and social life.

Sonnotlar

¹ Kültür konusunda ayrıntılı irdelemeler için:

Bozkurt GÜVENÇ: "*İnsan ve Kültür*" İstanbul, 1991.

Ina-Maria GREVERUS: "*Kultur und Alltagswelt*"; München 1978; aynı yazar: "*Die Anderen und ich*"; 1995, Darmstadt.

Onur Bilge KULA: "*Türkische Migrantenkultur....*" Saarbrücken, 1986; aynı yazar: "Eleştirel Kültür Bilinci. *Demokratikleşme Süreci*"; Ankara 1992.

Helmut ESSINGER-Onur Bilge KULA: "*Pädagogik als Interkultureller Prozess*"; Migro verlag, Felsberg 1987.

² Öner YAĞCI: '*Yunus Emre*'; İstanbul 1996.

³ Georges DEVEREUX: '*Normal und Anormal*' (Olağan ve Olağan Olmayan); Frankfurt a.M. 1982.

⁴ Burada çok-kültürlülük kavramı, Almanya'da birçok kültürün yanyanalığını ve/veya birlikteliğini anlatmak amacıyla kullanılmakta; bir durum ya da ortam olarak değerlendirilmekte; söz konusu kavrama, ideolojik bir işlev yüklenmemektedir. Türklerin kültürel kimliği de bu çok-kültürlü ortamda biçimlenmektedir.

⁵ Nuri BİLGİN: '*Kimlik Sorunu*' (İzmir 1994) adlı yapıtta genel anlamda kimlik oluşumu ayrıntılı tartışılmaktadır. Buradaki düşüncelerin geliştirilmesinde, anılan yapıtta ortaya konulan açıklama modelinden de yararlanılmıştır.

⁶ Cem Özdemir, çok şanslı olmasına, daha küçük yaşta büyük bir sevgiyle 'dede ve nine' diye adlandırdığı iki yaşlı Alman'ın koruması ve bakımı ile büyüme olanağı bulmasına ve kendisini 'Anadolulu bir Suebyalı' diye nitelendirmesine

karşın, kültürel kimliği ile ilgili soruları yanıtlamakta ne denli zorluk çektiğini anlatır .

Cem ÖZDEMİR: '*Ich bin Inländer. Ein anatolischer Schwabe im Bundestag*'; München 1997.

⁷ Şinasi DİKMEN: burada konulaştırılan duyguları ironik bir dille ayrıntılı anlatır. '*Hurra, ich lebe in Deutschland*'; München 1995.

⁸ Ayhan KAYA: "*Sicher in Kreuzberg. Berlin'deki Küçük İstanbul. Diasporada Kimliğin oluşumu.*" Büke Yayınları, İstanbul 2000. A.Kaya, bu yapıtında Türk azınlık gençliğin kültürel kimliğini Berlin-Kreuzberg örneğinde ayrıntılı ve görgül bir yaklaşımla betimlemektedir. 'Hip hop kültürü' kavramının ilk bakışta olumsuz çağrışım uyandırdığını belirtmek isterim.

⁹ GREVERUS, 1995, s.21-25

¹⁰ Paulo FREİRE: '*Ezilenlerin Eđitilimi. Özgürlük Edimi Olarak Eğitim*'; Reinbeck bei Hamburg 1973, adlı yapıtında bu ilişkiyi 'diyalog' kavramıyla irdeler.

¹¹ İmmanuel KANT: '*Schriften zur Anthropologie, Geschichtsphilosophie, Politik und Pädagogik*'; Werke, Bd. 9, Darmstadt 1983.

¹² Michael LEİRİS: '*Die eigene und die fremde Kultur*'; Frankfurt a. M 1979.

Claude LEVI-STRAUSS: '*İrk, Tarih ve Kültür*'; Metis, İstanbul 1985.

¹³ Norbert İLİAS: '*Über den Prozess der Zivilisation*'. Bd. 1, Frankfurt a M. 1976.

¹⁴ Wolfgang KASCHUBA: '*Kulturalismus vom Verschwinden des Sozialen*' in: W. KASCHUBA (Hrsg.): '*Kulturen-Identitäten-Diskurse*' Berlin 1995 s.11-30; adlı irdemesinde kültürün siyasal ve ideolojik amaçlarla araçsallaştırılmasının sakıncalarını anlatır.

¹⁵ Presse Erklärung der Arbeitsgemeinschaft der Ausländerbeiräte Bayerns (AGABY) zum Eckwertepapier der CDU zur Einwanderung.

¹⁶ Christian GIORDANO: işgöçü araştırmalarında 'kültürel çatışma' bağlamında göçmen işçileri 'kültürel yetersizlik' ile nitelendirmeye yönelik 'kültür şoku' ve benzeri kavramları tutarlı bir yaklaşımla eleştirir ve onları kentli endüstriyel kültür karşısında yetersiz sayan yaklaşımların, etnosantrik boyutunu ortaya koyar. Bu tür

yaklaşımların 'uygar-barbar' varsayımından kaynaklandığı açıktır.

Bak.: 'Miserabilismus als Etnozentrismus. Zur Kritik der Kulturkonflikthese in der Migrationsforschung' in: Ina-Maria GREVERUS u.a.: 'Kulturkontakt-Kulturkonflikt'; Uni. Frankfurt a.M. Nr. 28, s.243-250.

Werner SCHIFFAUER: '*Personalität, Individualität, Subjektivität zum Wandel des Selbstverständnisses bei Arbeitsmigranten*'; in Christian GIORDANO, Werner SCHIFFAUER u.a. (Herg.): 'Kultur-Anthropologisch' (Universität Frankfurt a.M. Nr. 30, 1989) adlı irdelemesinde, Türk göçmen işçiler başarılı bulur; Alman toplumunca birinci kuşak işgöçmenlerinin özgeçmişlerinin, tarihsel-kültürel birikimlerinin gözetilmemesine karşın, özyazgılarını kararlılıkla belirleme ve sağlam bir özgüven geliştirme konularında ve özneleşme ve bireyleşme alanlarında kendilerini kanıtladıklarının altını çizer.

¹⁷ Daha önce anılan iki yapıtımda, çok-kültürlülük ve çok-kültürlü ortamda gerçekleşen kültürel etkileşimin bir sonucu oluşan 'ara-kültür' ilişkisini irdeledim.

¹⁸ Çok tekil bir örnek olmasına karşın, Cem Özdemir'in yukarıda anılan otobiyografik kitabı, 'ara-kültür'ün başarılı bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

¹⁹ Alman toplumunda Türklerin zaman zaman yaygın bir biçimde yaşantıladıkları önyargılar birtakım güncel siyasal koşulların sonucu olduğu gibi, söz konusu önyargıların kaynaklandığı geniş tarihsel bir birikim vardır. Yaklaşık 1000 yıllık bir geçmişte bulunan Türk-Alman ilişkilerinin tarihine bakıldığında, Alman edebiyatında, felsefesinde, klasik batı müziğinde, kitle iletişim araçlarında ve tarih yazımında yer yer ve uzun bir zaman diliminde varlığını koruyan önyargılara rastlanır.

Alman edebiyat tarihinde Türk İmgesi konusunda Onur Bilge KULA:

'*Alman Kültürün Türk İmgesi I*'; Gündoğan, Ankara 1992.

'*Alman Kültürün Türk İmgesi II*' Gündoğan, Ankara 1993.

'*Alman Kültürün Türk İmgesi III*' Gündoğan, Ankara 1997.

Alman felsefe tarihinde Türk İmgesi konusunda Onur Bilge KULA:

'*J.G.Herder: Asyalı Barbarlar olan Türklerin Avrupa'da Ne İşleri var?*' İzmir 4. Germanistler Sempozyumu Bildirileri.

'İ. Kant: İslam İmgesi' Bilim ve Utopya sayı 49 İstanbul 1998.

'İ. Kant'ta Batı ve Doğu İmgesi I': Bilim ve Utopya, sayı 50; İstanbul 1998.

'İ. Kant'ta Batı ve Doğu İmgesi II': Bilim ve Utopya, sayı 52; İstanbul 1998.

'İ. Kant'ta Türk İmgesi ': Bilim ve Utopya, sayı 54; İstanbul 1998.

'Hegel'de Doğu ve Batı İmgesi': 6. Germanistik Sempozyumu Bildirileri; Mersin 1998.

Almanca 'Yeni Haber' (16. yüzyıl) adlı gazetelerde Türk İmgesi konusunda Onur Bilge KULA: 'Almanca Yeni Haber' (Newen Zeitungen) Gazetelerinin Türk İmgesine Katkıları.' Tarih ve Toplum dergisi. İstanbul 2000.

Alman tarih yazımında Türk İmgesi konusunda Onur BİLGE KULA: *Avrupa'da Türk Tarih Yazımı Sürecinde Hans Löwenklaw ve Türk İmgesi'*. Tarih ve Milliyetçilik I. Ulusal Tarih Kongresi Bildirileri, Mersin 1999.

Almanya'da klasik müzikte Türk İmgesi konusunda Onur Bilge KULA: 'Mozart'ın Türk Motifine Yöneliminin İlk Ürünü: Zaide' . Sanat Dünyamız dergisi YKY; İstanbul 1999.

²⁰ Monika TWORUSCHKA: 'Analyse der Geschichtsbücher zum Thema Islam'; Studien zur Internationalen Schulbuchforschung, Schriftenreihe des Georg-Eckert-Instituts Bd.46, Braunschweig 1986, s.222-229

²¹ KAYA,2000.

²² William E. CONNOLLY: 'Kimlik ve Farklılık'; İstanbul 1995.

²³ Kültürel bellek, günlük ya da anlık yaşantılardan etkilenmekle birlikte bunların üzerine oturur. Geçmişin önemli olayları, örneğin işgöçü, dinsel ve ulusal bayramlar, yöresel ritüeller gibi 'anımsatma etmenleri' kültürel belleğin önemli etmenlerindedir. Kültürel belleğe yerleşen ortak deneyimler, kolayca güncelleşebilir. Kültürel bellek ile ait olunan ulusal küme arasında dolaysız bir bağ vardır: Kültürel bellek, Jan ASSMANN'a göre, özdeşlik somutluğu ya da kümeye aitlik, yeniden oluşturabilirlik, biçimlenmişlik, örgütlenmişlik, bağlayıcılık ve düşünümSELLİK gibi özellikler taşır. Bak.: Jan ASSMANN: 'Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität' ; in Jan ASSMANN, Tonia HÖLSCHER (Hrsg): 'Kultur und Gedächtnis', Frankfurt a.M. 1984 s.9-19.

²⁴ Max MATTER: *'Warum sind wir uns so fremd geworden'*; in: Ina-Maria GREVERUS u.a. (Hersg): *'Kulturkontakt-Kulturkonflikt'* Bd.1, Universität Frankfurt a.M., Nr. 28. 1987, s-231-242.

²⁵ KAYA,2000, s 100-108.

²⁶ KAYA,2000.